

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ІДЕАЛУ ШКІЛЬНОГО ЮНАЦТВА

Зроблена спроба виділення проблеми естетичного ідеалу сучасних старшокласників, визначено компоненти та окреслено шляхи його формування, які фокусуються навколо синергетичного підходу до естетичного виховання школярів.

Естетичний ідеал виник як предмет дослідження ще в рамках древньої культури Сходу та Заходу (Сократ, Платон, Аристотель, Лао-дзи та ін.). На етапі Європейського Відродження естетичний ідеал набуває життєрадісного спрямування та знаходить відбиток у мистецтві, конкретизується у педагогічних творах В. да Фельтре, Т. Кампанелли, Р. Оуена та ін. Всі подальші історичні епохи наклали свій відбиток на естетичний ідеал як соціально-культурне явище.

Сучасне розуміння естетичного ідеалу ґрунтується на розумінні взаємозв'язку людини і природи та взаємин у системі "людина – людина". Зараз стає зрозумілим, що, вивчаючи естетичний ідеал, ми маємо враховувати загальносвітові тенденції у галузі науки, соціальної дійсності та культури. Соціологи називають ХХІ століття постіндустріальним, постінформаційним, для якого провідними виступатимуть глобалістична тенденція, потреба у збереженні гармонії людини з природою. В Україні до таких додається ще й тенденція загальної кризи та перехід до ринкових відносин. Суттєво, що у поясненні естетичного ідеалу мають враховуватися особливості реальної соціальної ситуації у сьогоденні.

Динамічні зміни, що спостерігаються в художньо-інформативному просторі, все частіше виступають об'єктом дослідження філософів, психологів, соціологів, мистецтвознавців, педагогів (Б. Брилін, В. Дряпко, І. Зязюна, А. Комарова, Д. Леонт'єв, Г. Локарева, Л. Масол, Н. Миропольська, І. Петрова, А. Обертинська, О. Олексюк, О. Рудницька, О. Усська, І. Юджін та ін.), які відзначають в різних аспектах зростання залежності між дією цього середовища та духовним розвитком особистості. Зокрема, в Концепції [1] та Програмі [2] художньо-естетичного виховання школярів йдеться про загострення протиріччя між розширенням меж інформаційного простору, тенденціями негативних змін в його змістовому наповненні та посиленням впливом на свідомість та емоційну сферу в зв'язку з інтенсивним розвитком інформаційних технологій.

Тому вивчення естетичного ідеалу в рамках естетичного виховання є актуальним. Відповідно завданням статті є окреслення головних аспектів естетичного ідеалу, його складових та визначення деяких шляхів формування естетичного ідеалу школярів.

Гуманістична парадигма особистісно-орієнтованого виховання в Україні доконче потребує осмислення сутності естетичного ідеалу учнівської молоді. Також в осмисленні його має враховуватися те, що розуміння ідеалу базується на національних і загальнолюдських цінностях, котрі репрезентують як найвищу – цінність людського життя, право особистості на свободу, самовираження, неповторність, унікальність та її здатність до самореалізації.

Спираючись на результати пошуків В. Бутенка, І. Зязюна, О. Дем'янчука, Л. Коваль, Г. Шевченка, О. Ростовського, О. Рудницької, та ін., можна стверджувати, що естетичний ідеал якнайповніше відбиває сутність естетичної дійсності та гармонії взаємозв'язку людини з природою, навколишнім оточенням та в реальному житті. Виходячи з цього, під естетичним ідеалом будемо розуміти здатність юнаків і дівчат розуміти прекрасне у природі, соціальній дійсності, мистецтві та їхнє прагнення до утвердження його у навчанні і життєтворчості.

Звичайно, що у виявленні сутності і структури естетичного ідеалу сучасних старшокласників маємо враховувати не лише загальні соціальні тенденції, а й особливості особистісного розвитку самих учнів. За даними наших обстежень старшокласників (зокрема й м. Житомира), у багатьох із них домінують реальні комерційні, а не благородні й естетичні прагнення. При цьому юнаки і дівчата не завжди знаходять можливість для пояснення такого стану. Виявляється протиріччя між потребою в утвердженні естетичного ідеалу старшокласниками (у зв'язку з чутливим періодом їх розвитку) та підміною його обмеженням, а іноді й викривленням (у зв'язку з користуванням псевдокультурою, псевдомистецтвом) у реальному житті.

Ідеал сполучає ціннісні орієнтації, життєві принципи і перспективні плани, систему досвіду, домагання, задуми і вчинки в цілісній сфері осмисленої, усвідомленої і неусвідомленої поведінки людини. Ідеал як феномен і поняття вивчався і досліджувався в різних площинах: при аналізі змісту, структури і функцій ідеалу [3], при аналізі значення ідеалу для регуляції поведінки старшокласників [4], для формування їх навичок та вмінь [5], загальнолюдських цінностей [6]. Досліджуються умови формування системи ціннісних орієнтацій (ідеалів) учнів у процесі навчально-виробничої діяльності [7].

Ідеал досліджується й у площині аналізу впливу адекватного оцінного ставлення підлітків до формування ідеалу [8]; аналізу діяльнісно-ціннісного підходу до формування ідеалів, а також педагогічних основ та засобів формування ідеалу [9]; аналізу ролі ідеалу у формуванні перспективних життєвих планів старшокласників [10].

У цілому можна дійти висновку, що категорія "ідеал" у системі психолого-педагогічного та філософського знання включає в себе такі змістовні характеристики, чи компоненти (котрі так чи інакше впливають із функцій ідеалу: *світоглядної, спонукальної, програмуючої, проєктивної, імперативної, нормативної, оцінювальної* [11 : 66]): мотиваційний (світоглядно-оцінювальна, спонукально-мотиваційна функції ідеалу), когнітивний (програмуючо-проєктивна функція ідеалу), поведінково-практичний (імперативно-нормативна функція ідеалу).

Категорія естетичного ідеалу є складовою ідеалу взагалі, який формує систему ціннісних орієнтацій особистості у сфері життєвих цінностей, усе розмаїття яких фокусується навколо фундаментальної тріади: Істина, Добро, Краса [12]. Кожен з елементів даної тріади являє собою специфічний спосіб осягнення й освоєння світу людиною. Пізнання Істини передбачає використання когнітивного (гносеологічного) способу відображення світу, у спектрі якого світ кристалізується як доцільна, розумна сутність. Прагнення до Добра включає в роботу аксіологічні (етичні) ресурси психічної діяльності, спрямовані на моральне освоєння світу. Осягнення краси передбачає відображення світу в сфері перцептивно-афективного поля сприйняття дійсності людською істотою.

Ще древнім мислителям було зрозумілим, що в реальному житті людина осягає й освоєє саму себе і навколишній світ у єдності Істини, Добра і Краси, а результатом такого осягнення є в ідеальному плані – світогляд (система цінностей) і в матеріально-фізичному плані – поведінка і діяльність (праксеологія). Дане положення про єдність Істини, Добра і Краси зараз актуалізується у вигляді синергетичної (цілісної) парадигми, що розглядає в нерозривній єдності всі перераховані вище складові життєвої активності людини. Тому осягти Красу людина не може поза збагненням Істини і Добра, що, в остаточному підсумку, конститує ціннісно-світоглядний та діяльнісно-поведінковий аспекти людського самовираження і самореалізації.

Тому важливим аспектом формування естетичного ідеалу як смислотворчого моменту людської життєдіяльності є синергетичний підхід, у рамках якого розробляється система методів і рекомендацій, спрямованих на синергізацію естетичного виховання в плані його компонентів (когнітивного, перцептивно-афективного, ціннісно-світоглядного і діяльнісно-поведінкового) і змісту (музичний, образотворчий, синтетичний, тобто хореографічний аспекти) [12]. Саме завдяки процесу інтеграції зазначених компонентів, на наш погляд, має формуватися естетичний ідеал школярів, який як системоформуюча сутність фокусує в єдиному ціннісному просторі всі сторони людської життєдіяльності.

На рівні змісту естетичного виховання пропонується поєднати в одному предметі вивчення музичного, образотворчого і хореографічного аспектів (що реалізується як евритмія у традиції Вальдорфської школи), коли, наприклад, образ образотворчого мистецтва сприймається в його переломленні через музику і рух. На рівні компонентів естетичного виховання пропонується їх синергізація (педагогічна система М. Щетиніна).

У сфері когнітивного – пропонується приводити до гармонії правопівкульовий (конкретно-образний) і лівопівкульовий (абстрактно-логічний) способи переробки інформації людиною (педагогічна система В. Шаталова).

У сфері перцептивно-афективного – постає завдання розвивати до рівня сенсорної синестезії три сенсорні системи (одна або дві з яких зазвичай займають позицію домінуючих) – аудіальну, візуальну і кінестетичну, і зробити всі ці системи ведучими (техніки нейролінгвістичного програмування).

Синергізація ціннісно-світоглядної сфери передбачає занурення учнів в ауру "поліфонічного" світогляду, що породжує толерантність до різних ціннісних орієнтацій і відповідає принципові багатомірності Істини (гуманістична психологія).

Синергізація діяльнісно-поведінкової сфери людини передбачає розширення рольового репертуару учнів, що дозволяє успішно виконувати різні соціальні ролі і виявляти активність у руслі різних стилів діяльності.

Одним із прикладів реалізації синергетичної концепції естетичного виховання ми знаходимо у педагогічній площині Вальдорфської педагогіки, яка спрямована на формування особистості як цілісної істоти. Перша Вальдорфська школа була відкрита у Німеччині 1919 року у м. Штутгарті для дітей робітників і службовців сигаретної фабрики Вальдорф-Асторія. В основу педагогічної концепції цієї школи, яка отримала назву за місцем її утворення, покладено релігійно-філософське вчення Р. Штайнера – *антропософія*. Це вчення названо його послідовниками "найпрогресивнішим духовно-науковим напрямом ХХ століття".

Згідно з розумінням антропософії, розвиток людини відбувається за семирічними ритмами. Знання їх сутності дозволяє правильно будувати виховний процес. Протягом кожного з семи років відбувається дозрівання одного з елементів складної людської природи.

Головними принципами діяльності Вальдорфської школи є: принцип виховання у дусі свободи, який полягає у необхідності вести дитину до вільного і плідного самопізнання, самовизначення, до повноцінного розвитку всіх сил особистості; принцип цілісності формування особистості – тілесної, душевної і духовної її сторін; принцип циклічності навчально-виховної діяльності, який полягає в урахуванні особливостей вікових циклів розвитку, добових біоритмів, у застосуванні методу епох у навчальному процесі, ритмічних вправ тощо; принцип авторитету вчителя, вихователя, батьків, духовного ідеалу.

Навчання у Вальдорфській школі являє собою процес результативної дії. Учитель викладає матеріал не рецептивним, а продуктивним методом, тобто не дає готових визначень та рецептів, а сам здійснює разом з дітьми всі дії, необхідні для відповідних умовиводів: малює разом з ними малюнок до прочитаної казки, складає план місцевості під час уроку-походу. І у всіх випадках в процесі спільної дії у кожного народжується свій зразок. Один із головних методів Вальдорфської школи – образний виклад матеріалу на будь-якому занятті. Дітей вчать образно мислити, співпереживати, співчувати, тобто включають у процес пізнання всю людину, її уявлення, фантазію, почуття. Традиційним для вальдорфських шкіл є гегеністичний метод пізнання, який означає буквально – пізнавати світ, пізнаючи себе, пізнаючи себе, пізнаючи світ.

Отже, саме сполучаючи різні сторони життєдіяльності людини (за принципом "талент – це сума талантів"), ми готуємо ґрунт для кристалізації естетичного ідеалу школярів. Все викладене, природно, потребує подальшого теоретичного узагальнення та практичного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Масол Л.М. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України // Шкільний світ. – 2002. – № 9. – С. 45–50.
2. Художньо-естетичне виховання школярів у позаурочній діяльності. Програма. / Масол Л.М., Ганнусенко Н.І., Комаровська О.А. та ін. // Шкільний світ. – 2002. – № 11. – С. 56–59.
3. Дукер Л.Ю. О некоторых особенностях функции идеалов в школьном возрасте: Вопросы психологии личности школьников. – М., 1961. – 262 с.
4. Гришанова З.И. Нравственный идеал и его значение для регуляции поведения старшеклассников: Дисс. канд. пед. наук. – М., 1976. – 230 с.
5. Бурчак О.Г., Шершова Г.Н. К вопросу о гуманизации экономической теории: Нові технології навчання. Респ. наук.-метод. зб. – Вип. 2. – К.: НМК. ВО, 1991. – 281с.
6. Омельченко Ж.А. Формирование общечеловеческих ценностей у старшеклассников: Дис... канд. пед. наук. – Харьков, 1992. – 226 с.
7. Деметьев П.С. Формирование гуманистических отношений подростков в группе продленного дня: Автореферат дис... канд. пед. наук. – М., 1987. – 17 с.
8. Карпова Т.Д. Влияние оценочных отношений на действенность идеалов учащихся // Початкова школа. – 1985. – № 6. – С.28–35.
9. Желтов А.К. Воспитание учащихся старших классов средней школы на идеалах и образцах из жизни и художественной литературы: Дисс. канд. пед. наук. – М., 1993. – 366 с.
10. Кон И.С. Психология старшеклассника. – М: Просвещение, 1980. – 192 с.
11. Психологія педагогікажиттєтворчості: Навч.-метод. посібник /Ред. Рада: Доній В.М., Несен Т.М., Сохань Л.В., Єрмаков І.Г. та інші – К: ІЗМН, 1996. – 792 с.
12. Федул М.В., Вознюк О.В. Синергетична концепція естетичного виховання // Синергетика: процеси самоорганізації технічних, технологічних та соціальних систем: Матеріали ПершоїВсеукраїнської наукової конференції. / Ред. І.Г. Грабар. – Житомир, 2003. – С. 58–59.

Матеріал надійшов до редакції 01.03.2005р.

Суботницький І.Н. Пути формирования эстетического идеала старшеклассников.

Сделана попытка выделения проблемы эстетического идеала современных старшеклассников, определены компоненты и очерчены пути его формирования, которые фокусируются около синергетического подхода к эстетическому воспитанию школьников.

Subotnytsky I. M. The Ways of Formulating Aesthetic Ideal for Senior Students.

An attempt is made to define the problem of an aesthetic ideal for senior students in present day schools. The author analyses the components and the ways of its formation with special focus on the synergetic approach to the aesthetic upbringing of the students.